ДВА МОДЕЛА АМЕРИЧКЕ ГЛОБАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ

Лукавство маневрисања и сила изнуривања

Сви важећи битни постулати америчке спољне политике дефинисани су још у радовима Николаса Спајкмана (1893–1943) и Џејмса Бернхајма (1905–1987). Спречити да се на евроазијском копну уздигне једна доминантна сила или савез сила, помоћи свима којима то такође не одговара, успостављање равнотеже (не)моћи а не интегрисане моћи, надасве примена начела маневарског ратовања: не суочавање непосредно снаге са снагом, већ најпре ескивирање, да би се из повољније позиције сопствена снага усмерила на одабрану слабост противника. То је Спајкманова поставка. Бернхајм је, у складу са осећајем супериорности, био мање суптилан и залагао се за модел изнуривања: обезбедити победу нумерички израженим потенцијалом да се уништи, победу надмоћи у капацитету изнуривања, односно „способности да наметнете и апсорбујете исцрпљивање". Између та два концепта до дан-данас осцилира америчка политика. Шта ће се десити са америчком стратегијом у будућности, када садашње велике силе још више ојачају и постану свесне своје снаге?

Пише: Небојша Вуковић*

Претпостављамо да су читаоци „НАЦИЈЕ” упознати са ликом и делом значајних америчких стратега, попут Збигњева Бжежинског или Хенрија Кисинџера. Старијим генерацијама они су познати и по томе што су током Хладног рата заузимали високе положаје у америчкој администрацији, у ресорима безбедности и спољне политике. Млађи нараштаји двојицу споменутих теоретичара (и практичара) могу поближе да упознају и преко више интересантних књига, од којих су оне најбитније преведене на српски језик. Ипак, без обзира на непорецив теоријски значај њихових радова који се већ сада могу назвати *класиком*, америчка спољнополитичка мисао има, историјски гледано, знатно дубље корене и основе. Тако, на пример, неких тридесетак-четрдесетак година након стицања независности, дакле тек што се нова држава „испилела”, 1823. године, амерички председник Монро изјављује да се ни једној европској сили неће дозволити било какво војно-политичко мешање у западној хемисфери. Али, нећемо ићи тако далеко уназад. Овај пут пажњу фокусирамо на двојицу мислилаца који су четрдесетих година XX века поставили неколико темељних смерница америчке глобалне стратегије, које и данас поседују изузетну актуелност.

Дело једног од њих је скоро сасвим заборављено. Тешко је проникнути у разлоге зашто се опус Николаса Спајкмана (Nicholas J. Spykman, 1893-1943) тако систематски и темељно прећуткује или спомиње „са пола гласа”. Можда зато што су и „наши јунаци” са почетка ове приче доста тога, да кажемо, *позајмили* (хм!) од овог геополитичара. Ако сте читали нешто од Бжежинског или Кисинџера, држите то и даље у глави. Наредни пасуси показаће да зачуђујуће сличности заиста постоје.

ЗАВАДИ, ПА ВЛАДАЈ

Пишући своје главне радове током Другог светског рата, овај мислилац холандског порекла представио се као проницљив стратег који уме да гледа у будућност и предвиђа како ће се одвијати геополитичко груписање у свету.

Поштујући сугестије свог великог колеге, британског геополитичара Хелфорда

Мекиндера (Halford J. Mackinder, 1861-1947) да интереси Велике Британије не могу дозволити стварање великог и уједињеног евроазијског конкурента у борби за глобалну превласт, Спајкман скоро у категоричком маниру тврди да „њен (*амерички, прим. Н.В.*) главни политички циљ, и у рату и у миру, мора стога бити да спречи унификацију центара моћи Старог света у коалицију која би била непријатељска према њеним сопственим интересима".[1] Другим речима, не сме се нипошто дозволити да рецимо Русија, Немачка и Француска, или Русија, Јапан и Кина формирају стратешки блок који би обуздавао америчке претензије на глобални примат. За САД се, дакле, као главни императив у спољној политици намеће стално одржавање евроазијског копна у стању политичке расцепканости. Такву ситуацију евроазијске геостратешке импотенције Бжежински, савремени настављач Спајкманових идеја, именује као „геополитички плурализам".

Друга значајна Спајкманова сугестија тиче се начина на који се може реализовати овај задатак. Уместо примене неспутане и грубе силе, односно непосредне хегемоније која уопште не мари за интересе других савезничких држава, Спајкман предлаже много суптилнију стратегију која је већ имала своју примену у светској историји. Реч је о политици *равнотеже снага*, односно *балансирању* – приступу који је неколико векова примењивала британска империјална политика. Срж ове стратегије састоји се у напору да се спречи уздизање доминантне силе на европском копну тако што би се дипломатски, финансијски и на крају војно помогли сви они други политички актери (државе) којима таква једнострана хегемонија не иде у прилог. Говорећи о таквом виду деловања, Спајкман напомиње да је „позиција Сједињених Држава у односу на Европу као целину идентична положају Велике Британије у односу на европски континент. Размера је различита, јединице (units) су крупније и раздаљине су веће, али је образац исти. Ми имамо интерес у европском балансу као што Британци имају интерес у континенталној равнотежи".[2] На једном другом месту у својој књизи из 1942. године, доследан својој концепцији раздробљеног евроазијског простора, Спајкман врло отворено саопштава да „европска федерација није констелација моћи коју Сједињене Државе треба да охрабре. Уравнотежена моћ, не интегрисана моћ, у нашем је интересу".[3] Исти принцип важи и за подручје источне Азије, где се као главни изазивач за поремећај баланса којим управљају САД види не Јапан него Кина. Спајкман сугерише да ће ради очувања равнотеже снага на Далеком истоку САД морати да усвоје сличну заштитничку политику према Јапану, као што је то случај са Великом Британијом.[4] Јапан као савезник? Занимљива констатација, ако се прими к знању да је изречена свега три недеље након напада на Перл Харбур![5]

Свака сличност са садашњим распоредом снага је сасвим (не)случајна. Пошто не могу потпуно отворено да се супротставе стварању ЕУ као чвршће заједнице, САД пошто–пото инсистирају да се све европске државе и државице (укључујући и Турску) утрпају тамо, надајући се да ће то изазвати институционалну и оперативну парализу европског џина. Деценијама је у послу саботаже јачања европског јединства главни

амерички савезник била управо Велика Британија. У будућности то може бити неко други, рецимо Пољска. На Далеком истоку, упркос нашој уобичајеној представи о Јапану као притајеном самурају који чека повољан моменат да зада одлучујући ударац и сперe љагу понижења са себе (америчко бацање атомских бомби на Хирошиму и Нагасаки), ова држава је и даље витални амерички партнер и савезник на том делу Пацифика. Јапан има сасвим солидне комерцијалне односе са Кином, као и са Кореjом и Русијом. Ипак, ни једна од тих земаља не може се сврстати у категорију јапанског пријатеља. Засад, једини прави јапански савезник (и безбедносни покровитељ) јесу Сједињене Државе.[6]

Из свега наведеног (а презентирали смо само „мрвицу" Спајкмановог теоријског опуса) можемо назрети један начин америчког спољнополитичког деловања и размишљања који је аналоган ономе што се у војној терминологији назива *маневарско ратовање.* Сушт ина борбеног маневра јесте да се директно не напада непријатељ, већ прво ескивира, а затим из повољне позиције заскочи. Уместо кумулативне деструкције сваке компоненте противника, циљ је да се нападне његов систем, односно његове компоненте могу остати нетакнуте али он не може функционисати као целина. Маневар налаже не непосредно суочавање снаге са снагом, већ сопствене снаге против изабране слабости опонента.[7]

Сличан начин деловања предлаже и Спајкман за САД у домену спољне политике: претварање бивших непријатеља у савезнике (Немачка и Јапан), комадање конкурентског (хуманог и ресурсног) потенцијала Евроазије у више међусобно супротстављених делова, као и позиционирање на битним тачкама глобуса зарад ефектније контроле светских геополитичких колебања. Да је којим случајем поживео бар још десетак година, Спајкман би због своје исказане оштроумности вероватно био један од главних креатора америчке глобалне стратегије у раној фази Хладног рата.

КАД ЗАВЛАДАШ, ОНДА ЦАРУЈ

По завршетку Другог светског рата, Америка се нашла у позицији убедљиво најмоћније земље на свету, са више од половине светског бруто друштвеног производа (БДП). Друге силе, победнице (В. Британија или СССР) или губитнице (Немачка и Јапан), биле су тако темељно опустошене и изнурене да је америчка премоћ изгледала апсолутно неспорна. У ситуацији затечене несразмере, појавило се искушење код једног броја теоретичара да на један мање прикривен (бруталнији) начин формулишу претензије САД у светској политици. Џејмс Бернхајм (James Burnham, 1905-1987), бивши троцкиста који се потпуно разочарао у СССР, због свог backgrounda али и несумњивих интелектуалних способности био је идеалан у том смислу. Овај „тата" америчких неоконзервативаца кокетирао је са геополитиком још у свом првом значајном делу *The Managerial Revolution*
из 1941. године, делећи свет на три главна индустријска подручја (супердржаве) са језгрима у САД, Немачкој и Јапану.

Међутим, главни изазов се појавио након Другог светског рата, када је Совјетски Савез, окуражен победом у великом отаџбинском рату, и са месијанском идеологијом и неколико „сирових" елемената моћи (територија, становништво, војна сила и природни ресурси), покушао да оспори америчку глобалну премоћ. За разлику од „маневарског" приступа у спољној политици, Бернхајм је изгледа више преферирао модел *изнуривања* (attrition). Суштина ратовања изнуривањем је у задобијању победе кроз кумулативно уништење непријатељских средстава супериорном ватреном моћи. У овом начину размишљања, сукоб се посматра као једноставно одмеравање снага које се могу нумерички изразити, док успех зависи од укупне надмоћи у капацитету изнуривања или способности да наметнете и апсорбујете исцрпљивање.[8]

Бернхајм је био свестан опасности да обични рат може да прерасте у нуклеарни и зато је пажњу фокусирао не друге моделе деловања који би ефикасно сузбили „црвену заразу". Претпостављајући да је циљ СССР-а стварање великог светског или барем евроазијског *Совјетског Савеза*, Бернхајм се заложио за формирање једне антикомунистичке светске федерације на челу са САД. Међутим, федерација претпоставља колико толико уједначене чланице у погледу моћи, а пошто је Америка првих година Хладног рата била и више него надмоћна, Бернхајм се не устручава да ту хипотетичку творевину именује као *Америчку империју* (American Empire). Он сугерише „како је реалност да је једина алтернатива светском комунистичком царству Америчка империја која би била, ако не буквално распрострањена широм света, онда способна да врши одлучујућу контролу света".[9]

Додуше, нешто попут такве империје већ постоји, тврди Бернхајм. Осим ситнијих поседа попут Порторика или Девичанских острва, у ову зону неспорног америчког утицаја спадају Јапан и Филипини, као и Средња и Јужна Америка. Канада, иако британски

доминион, због планетарног надметања са СССР-ом, такође мора ући у ову групацију.

Тако утврђена у својој хемисфери, Америчка империја мора се суочити са изазовима на главној „шаховској табли" света, то јест у Евроазији. За почетак, ту је један већ поуздан савезник – Велика Британија, па Бернхајм предлаже Британцима и становницима доминиона, ни мање ни више, до „заједничко држављанство и пуну политичку унију".[10] Данас, иако далеко од оваквог формалног уједињења, чини се да велика англо-америчка фамилија (САД, В. Британија, Канада, Аустралија и Нови Зеланд) врло складно функционише у глобалним геополитичким потресима. Углавном, наставља Бернхајм, „таква унија значила би да Британија, њени доминиони и Сједињене Државе постају партнери у империјалној федерацији. У првом периоду, Британија би нужно била млађи партнер".[11] Што се тиче предложеног партнерства, чини се да је Британија данас „млађа" него икад.

Супротно Спајкману, Бернхајм, под утиском непосредне совјетске претње, сматра да се „под заштитом и вођством Англо-Америке мора брзо формирати Европска федерација". Обраћајући пажњу на француске страхове од могуће доминације Немачке, Бернхајм констатује да су заједно „Енглеска, Сједињене Државе и Француска у позицији да контролишу услове федерације". Немачкој се може гарантовати да „живи достојанствено и поново делује унутар уједињене Европе и да опет буде лишена било какве шансе да постане политичка или војна претња".[12] Коначно, на тлу Азије, док се за Јапан предвиђа пуна интеграција у зацртани пројекат (и изгледа да је до данас заиста „потпуно интегрисан"), са Кином су перспективе много мање јасне. Пишући у време када се још није знало ко ће превладати у кинеском грађанском рату, Бернхајм се залаже да се помогне Кини (*националистичкој влади, прим. Н.В.*), претпостављајући блиску опасност совјетског комунизма неком каснијем, у даљој будућности, ривалитету Америке и Кине. На крају, разматрајући хипотезу да неко из тзв. Трећег света – попут Индије, Кине или ислама – превлада у планетарним размерама, Бернхајм сматра да узрок таквог дешавања неће бити њихова вестернизација већ унутрашњи колапс западне цивилизације.

Овај теоретичар је имао срећу да поживи много дуже од Спајкмана, али не и довољно дуго да види потпуни слом идеје и система против којих се тако огорчено борио.

Што се тиче америчке политике у свету, чини се да она осцилира између овде размотрена два модела. После терористичких напада 11. септембра 2001. године и поруке која је стигла из Америке да ко није са њима онда је са терористима, мало која земља није потрчала у чврст загрљај Великог Брата. Volens nolens, сви су постали део

једне „светске федерације” у борби против тероризма, или, како недавно рече амерички председник, исламског фашизма. Тајни летови авиона, глобално прислушкивање, скровити затвори и мучилишта које држи ЦИА, имунитети за америчке „дужноснике” у многим државама – изгледа да се на све четири стране света Американци заиста осећају као код куће. Где су изазови слабији, САД радо примењују модел голе надмоћи који смо овде подвели под ратовање изнуривањем.[13] Тамо где је присутан јачи опонент, клатно се помера на страну маневрисања, односно многих суптилнијих форми деловања (информативно-психолошки и идејни рат). Биће занимљиво видети како ће се одвијати глобална америчка стратегија у будућности, када садашње велике силе још више ојачају и постану свесне своје снаге. **<**

(Аутор је у априлу 2006. на Факултету политичких наука у Београду одбранио магистарску тезу „Актуелност учења Николаса Спајкмана у америчкој геополитичкој мисли на прагу 21. века”)

НАПОМЕНЕ

[1] Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace*, Harcourt, Brace and Company, New York, 1944, p. 45.

[2] Nicholas J. Spykman, *America’s Strategy in World Politics: The United States and Balance of Power* , Harcourt, Brace and Company, New York, 1942, p. 124.

[3] Ibidem, p. 466.

[4] Ibidem, p. 470.

[5] John O' Loughlin (ed.), *Dictionary of Geopolitics*, Greenwood Press, Westport, 1994, p. 223.

[6] Јапан својом пасивном спољном политиком, без јаснијих геополитичких претензија, омогућава Сједињеним Државама да се у потпуности, без додатних брига, посвете другим кризним жариштима у свету. Штавише, Јапан кроз хуманитарно деловање на подручјима која су осетила гнев америчке империјалне политике (Ирак или Србија) врши и одређену врсту пацификације становништва које још осећа срџбу против Јенкија.

[7] US Marine Corps Doctrinal Publications (MCDP 1), *Warfighting*, 1997, pp.37-38.

[8] Ibidem, pp.36-37.

[9] James Burnham, *The Struggle for the World,* The John Day Company, New York, 1947, p. 182.

[10] Ibidem, p. 190.

[11] Ibidem, p.191.

[12] Ibidem, pp.192-193.

[13] Додуше, овај модел *снагом против снаге*, коришћен је и у последњој декади Хладног

рата када је СССР, изморен јаким темпом трке у наоружавању и увлачењем у авганистанску авантуру, одустао од даљег надметања са САД и замахао белом заставицом.